Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto
Jyväskylä University Digital Archive

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.

Author(s): Marttinen, Heta

Title: Melkein kielletty, merkein kierretty : kokeileva luenta Veera Salmen Puluboin ja Ponin kirjasta

Year: 2017

Version:

Please cite the original version:

Marttinen, H. (2017). Melkein kielletty, merkein kierretty : kokeileva luenta Veera Salmen Puluboin ja Ponin kirjasta. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain, 2017(3), 6-21. https://doi.org/10.30665/av.66378

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Melkein kielletty, merkein kierretty. Kokeileva luenta Veera Salmen *Puluboin ja Ponin kirjasta*

Miten häiritseekään, jos kirjain ei ole aivan itsensä (Tennilä 2012, 28).

Veera Salmen *Puluboi ja Poni* -lastenromaanien toinen kertojahahmo, varsin suurisuinen toripulu Puluboi, ei lausu (eikä kirjoita) R:ää. Linnun puhetyyli saa kirjojen muut hahmot epäilemään, että pulu on vielä niin pieni, ettei osaa sanoa sitä, mutta totuus on toinen: R on pulujen kielessä ruma ja kielletty kirosana. Toistaiseksi neliosaisen kirjasarjan[1] ensimmäisessä osassa *Puluboin ja Ponin kirja* (2012; viitteissä PPK) Puluboi selittää: ”[m]e pulut emme koskaan sano sitä lumaa kiljainta, jossa on ympylän alla kaksi jalkaa. Paitsi joskus ihan halvoin hätätapauksessa.” Sanojensa vakuudeksi Puluboi osoittaa rohkeutensa piirtämällä kuvan kyseisestä kirjaimesta. (PPK, 8.) Kuten sitaatistakin ilmenee, Puluboin diskurssissa R-kirjaimet korvautuvat systemaattisesti L-kirjaimilla. Artikkelissani selvitän Puluboin kerrontaa leimaavan kirjainkiellon motivaatioita ja sitä, millaisia vaikutuksia sekä kiellolla että sen kiertämisellä on Puluboin kerrontaan ennen kaikkea sanastollisella ja merkitystenmuodostumisen tasolla.[2]

Salmen romaaneissa on runsaasti tarkempaa luentaa kutsuvia, myös tämän artikkelin kysymyksenasettelujen kannalta relevantteja elementtejä[3], mutta fokusoidun ensisijaisesti *Puluboin ja Ponin kirjaan*, kertovaan diskurssiin ja Puluboihin kertojana. Analyysini perusta on menetelmällisessä kirjoittamisessa ja kokeellisuuden teoriassa. Hyödynnän erityisesti ranskalaisen kirjailijaryhmä Oulipon poetiikalle keskeistä *rajoitteen* (ra. *contrainte*) käsitettä, joka kytkeytyy luontevasti kielellisiin tabuihin ja kielen tabuoitumiseen. Kytkös saa vahvistusta myös omassa luennassani. Sovellan Puluboin kerrontaan myös artikulatoriseen fonetiikkaan ja kielenoppimiseen liittyviä periaatteita.

Oulipolainen rajoite on kirjailijan valitsema ja systemaattisesti hyödyntämä periaate, joka määrittää tekstin tuottamisen ehdot, Marcel Bénaboun sanoin ”eräs tapa siirtyä kielestä kirjoitukseen” (Bénabou 2007, 41; suom. Joensuu 2012, 13; Veivo 2007, 235). Puluboin kerrontaa leimaa vakaa näkemys R:stä kiellettynä kirjaimena. Näin ollen kerronnan voidaan ajatella olevan *lipogrammaattista*. Yhden tai useamman kirjaimen käyttökieltoon asettava lipogrammi on sanastoon kohdistuva kirjainrajoite: kirjailija valitsee yhden tai useamman

kirjaimen ja luo tekstin, jossa esiintyy ainoastaan sellaisia sanoja, joissa kyseistä kirjainta tai kyseisiä kirjaimia ei esiinny (Perec 2007, 97–98; Veivo 2007, 237; Joensuu 2012, 79).[4]

Fiktiivisten pulujen kielessä kirjaimen kieltäminen ei aseta sen sisältäviä sanoja käyttökieltoon, vaan johtaa yksinomaan yksittäisen elementin välttelyyn tavalla, joka tuo mieleen tabuaiheet ja niistä puhumisen.

Menetelmällisen kirjoittamisen rajoitteet ovat vapaaehtoisia, itse valittuja ja keinotekoisia. Sen sijaan tabu, sosiologisena ja antropologisena konseptina, määritellään usein ulkoapäin asetetuksi, sosiaalisista rajoitteista juontavaksi ja yksilön toimintaa sääteleväksi kielloksi. Toiminta, jonka tabu kieltää, voidaan nähdä tavalla tai toisella vahingollisena niin yksilön kuin koko yhteisön kannalta, vaikkei tabukiellon uhmaamisesta tai rikkomisesta suoranaisesti ulkoisesti rangaistaisikaan. (Allan & Burridge 2006, 1, 9, 11; *Encyclopædia Britannica* s.v. *taboo*; Freud 1989, 53; Thody 1997 1997, 1–2.) Vaikka kieleen kohdistuvat tabut nousevatkin usein kulttuurisista tabuista, ne ovat myös huomattavan mielivaltaisia. Kielellisillä tabuilla viitataan tavallisesti asiayhteydestä riippuen epäkorrekteihin, asiattomiin, mauttomiin tai loukkaaviin ilmaisuihin (Allan & Burridge 2006, 40).

Eroistaan huolimatta rajoitteet ja erityisesti lingvistiset tabut kytkeytyvät toisiinsa kiehtovalla tavalla. Siinä missä rajoitteet juuri rajoittavuudessaan vaikuttavat hedelmällisesti kirjailijan luovaan prosessiin (Bénabou 2007, 41–43), kieleen kohdistuvat tabut ja niiden kiertäminen tukevat sanastollista muutosta edistämällä uusien, usein omaperäisten ja leikillisten ilmaisutapojen kehittymistä (Allan & Burridge 2006, 2). Tätä taustaa vasten pohdinkin, kuinka kielellinen kielto ja sen motivoima kierto herättelevät lukijaa tarkkaamaan kielen nyansseja, merkitysten muodostumista ja niiden venyttämistä. Nostan *Puluboin ja Ponin kirjan* rinnalle Olli-Pekka Tennilän runoteoksen *Yksinkeltainen on kaksinkeltaista* (2012), joka perustuu osaltaan samankaltaiseen kirjainvariaatioon, mutta koettelee kielen semanttisia rajoja myös muin keinoin. Lukemalla rinnakkain kahta eri kategoriaan lukeutuvaa ja kohderyhmille suunnattua teosta kehittelen ajatusta eräänlaisesta *paralleelipoetiikasta* kokeellisena ja kokeilevana lukemisen ja tulkinnan moodina. Tarkastelen sitä, kuinka periaatteessa samaa kielellistä tai kerronnallista keinoa hyödyntäen täysin erilaisissa teoksissa voidaan koetella luonnollisen kielen lainalaisuuksia ja luoda uusia, oivaltavia ja yllättäviä merkityksiä ja merkitysten verkostoja.[5]

Puluboi ja Poni -sarja kokeellisena lastenkirjallisuutena

Puluboi ja Poni -romaanit rakentuvat kahden omia uriaan kehittyvän ja toisinaan lomittuvan tarinan kautta. Puluboin ohella omaa tarinaansa kertoo kirjojen varsinainen päähenkilö Poni, ihmistyttö Mai, joka toivoo olevansa poni. *Puluboin ja Ponin kirjassa* 7-vuotiaan tytön ylitöitä paiskiva äiti saa tarpeekseen oudosta perheestään ja uhkaa lähteä hermolomalle, ellei työtön taidemaalari-isä ryhdistäydy ja Mai lopeta hevospuheitaan, hanki ystäviä ja ala käyttäytyä kuin normaali tyttö. Poni karkaa, jottei äiti lähtisi, ja tällä karkumatkalla hän tutustuu lapsuudenpesästään pois lentäneeseen, itsenäistä elämää aloittelevaan ja mainosmiehen urasta haaveilevaan Puluboihin. Puluboin avustamana Poni löytää takaisin kotiin, mutta karkumatkasta huolimatta äiti toteuttaa uhkauksensa ja lähtee Intiaan. Isän märehtiessä Poni joutuu ottamaan aikuisen roolin. Vähitellen asiat järjestyvät, osaltaan kiitos Puluboin ja Minimillan, Ponin piirtämän pienoislääkärin, joka hyppää paperilta elämään omaa elämäänsä. Isälle löytyy töitä ja äiti palaa Intiasta seestyneenä tuomisinaan albiino mustakaija.

Ponin tarinan ohessa kehittyvä Puluboin tarina toimii vastapainona edelliselle. Vaikka pulukin kohtaa omat vastoinkäymisensä, niitä käsitellään humoristisesti ja jopa koomisesti liioitellen. Puluboi myös rikkoo kerronnan hierarkiaa osallistuessaan Ponin kertomaan tarinaan tarjoamalla sitä tauottavia ”mainoskatkoja”. Ponin äidin menettäessä totaalisesti malttinsa nähtyään Ponin ja isän mustikoilla kylpyhuoneen kaakeleihin maalaaman taideteoksen, Puluboi pysäyttää tapahtumien kulun:

[kuva 1. Esimerkki Puluboin tarjoamista mainoskatkoista. PPK, 56.]

Puluboin ja Ponin kirja on korostetun itsetietoinen. Heti kirjan alussa sen kaksi kertojaa esittelee itsensä kirjan kirjoittajina: kyseessä on Poni-Main ja Puluboin yhdessä kirjoittama tarina heidän ystävyydestään. Samaa kerrontastrategiaa noudattelevat myös sarjan muut osat. Kertojat myös kääntyvät toistuvasti oletettujen lukijoidensa puoleen. Eritoten Puluboi on korostetun tietoinen yleisöstään: ”Alvaapas, mitä pitelet juuli kätösessäsi? No voi, pehvaleena sentään, kiljaa tietysti! Tässä on kilja! Minä olen tämän kiljan Ponin kanssa kiljoittanut, sillä meistä tuli yhtäkkiä lakkaita kaveleita ja läheisiä naapuleita. Se, miten meistä tuli sellaisia, on ihmeellinen ja kaunis talina.” (PPK, 6.) Romaanin itserefleksiivistä, korostetun materiaalista ja tekstuaalista luonnetta korostavat edelleen tekstin ja Emmi Jormalaisen käsialaa olevan kuvituksen tiivis symbioosi sekä erilaiset typografiset keinot – alleviivaukset, lihavoinnit ja

erikokoiset fontit – Puluboin kerronnassa[6]. Romaania voidaan luonnehtia metafiktioksi, mutta näkisin osuvampana määreenä kokeellisuuden.

Kokeellisuudella, jonka alle menetelmällinen kirjoittaminenkin asettuu, tavataan viitata sekä kanonisoituneisiin avantgardistisiin liikkeisiin ja niiden perillisiin että käytännössä mihin tahansa epäkonventionaaliseen (nyky)taiteeseen, joka kokeilemalla erilaisilla ilmaisu- ja esitysmuodoilla, tekniikoilla ja tyyleillä kartoittaa sitä, mitä taide on ja mitä se voisi olla. Se on myös vahvasti 2000-luvun kotimaiseen kieli- ja muototietoiseen runouteen liitetty määre, mistä esimerkkinä Tennilän *Yksinkeltainen on kaksinkeltaista*. (Joensuu 2012, 6; Manninen 2011, 26–27; Veivo & Katajamäki 2007, 12–13.) Sen sijaan lasten- ja nuortenkirjallisuutta on pidetty vastaavalla tavalla kokeellisena nähdäkseni vain harvoin, jos koskaan. Kokeellisuus ja kokeilevuus on liitetty pääsääntöisesti nimenomaan 1900-luvun lopun postmodernistiseen, metafiktiiviseen ja itserefleksiiviseen lastenkirjallisuuteen (esim. McCallum 2004; ks. Rättyä 2007, 114–116). Toki metafiktio ja kokeellisuus käsitteinä ovat osin samansisältöiset ja *Puluboin ja Ponin kirjassa* esiintyviä elementtejä voi lukea teoksen metafiktiivisyyden kautta motivoituvina piirteinä. Näen kuitenkin antoisampana tarkastella niitä kokeellisina *per se* peilaten niitä vastaavanlaisiin aikuiskirjallisuudessa esiintyviin keinoihin, jotka problematisoimatta mielletään kokeellisiksi. Tästä syystä myös *Puluboin ja Ponin kirja* ja *Yksinkeltainen on kaksinkeltaista* on kiehtova tarkastelupari.

Tabuoitu R

Puluboi luonnehtii R-kirjainta paitsi ”kielletyksi” ja ”lumaksi”, myös ”maailman lumimmaksi kilosanaksi”, ”lämälämäkiljaimeksi”, ”pökäle-kiljaimeksi” ja ”äklöttävän böglöttäväksi” (Salmi 2013, 24–25; 2015, 6). Yksittäisen kirjaimen rumuutta, siihen kohdistuvaa kieltoa tai sen kirosanastatusta ei tyhjentävästi selitetä, mutta sen voi olettaa juontavan osaltaan tämän tremulanttifoneemin rosoisesta äänneasusta. Pulupojan ja ihmistytön ensikohtaamisella Ponin kiusoittelemaksi joutuvan Puluboin on todistettava, että hän kyllä osaa sanoa R:n, ”[s]e on vain niin rrruma kirrjain. RRRR-Rämärrrämä-kirrrjain”. Tällöin Ponikin toteaa sen *kuulostavan* rumalta. (PPK, 87.) Kiellon motivoituminen äänteellisen rumuuden kautta on huomionarvoinen seikka romaanin kerrontastrategia muistaen. Vaikka Puluboi toteaakin, etteivät pulut koskaan (paitsi hätätapauksissa) sano ”sitä lumaa kiljainta”, pohtii hän myöhemmin voivansa *kirjoittaa* isäpulun kerran suutuspäissään karjaiseman ”älläpään” kaikkine rosoisine kirjaimineen, koska ei usko sen olevan kiellettyä. Kiellon ehdottomuutta

kuvaa, ettei pulu lopulta uskalla kirjoittaa kirjainta, vaikka yksikään hänen lajikumppaneistaan ei oletettavasti edes saisi tietää hänen käyttäneen rumaa kieltä, olettaahan Puluboi olevansa Suomen ainoa luku- ja kirjoitustaitoinen lintu. (PPK, 8, 38.)

Pulujen kielessä R on jo itsessään kirosana. Samalla kyseisen kirjaimen tai äänteen käyttö siellä missä pitääkin, tekee mistä tahansa neutraalista sanasta kirosanan, R:n sisältävistä sanoista tulee kirjaimellisesti ärräpäitä. Jos Puluboi olisi kirjoittanut isäpulun nokastaan päästämän sanan (”pelkule”) R:llä, siitä olisi tullut kaksinkertainen kirous, joskaan ei kaikkein voimakkain sellainen. Kiroilu on esimerkki dysfemistisestä kielenkäytöstä, joka tietyissä sosiaalisissa konteksteissa ymmärretään epäkohteliaana, epäkorrektina, loukkaavana ja jopa hyökkäävänä toimintana (Allan & Burridge 2006, 2, 31–32). Lähtökohtaisesti lastenromaani on konteksti, jossa runsas sadattelu ei ole ainakaan erityisen suotavaa. Tämän tiedostaa myös lapsiyleisöstään tietoinen Puluboi, joka äidyttyään viljelemään ärräpäitä leikkipuistossa pahoittelee syvästi sopimatonta kielenkäyttöään: ”Haittasiko hilveästi ne lumat kiljaimet, joita minä äljyin siellä lasten puistossa? Nyt en sano enää. En valmana. En ikinä, en minään päivänä, milloinkaan, ikimaailmassa puhu lumia kenenkään kuullen. Jos oikein halmittaa niin hiljaa mielessäni sanon että voihan napa.” (PPK, 110.) ”Voihan napa” on huomattavan eufemistinen, kiertelevä ja lieventävä ilmaus, mutta on huomattava myös, että se on myös lipogrammaattinen: siihen ei sisälly R:ää, eikä sen puoleen L:ääkään. Toisin sanoen se on konkreettinen osoitus pulujen kielessä vaikuttavan kirjainkiellon vaikutusvallasta. Vastaavanlaisena kiertoilmauksena voidaan pitää Puluboin usein viljelemää visuaalisverbaalista kuvausta: kielletystä kirjaimesta tulee esimerkiksi ”pallo jolla on kaksi jalkaa” (PPK, 38). Palaan tähän ”hahmoon” tuonnempana.

Usein dysfemismit, kuten karkeat kirosanat, ovat jo itsessään tabuoituja (Allan & Burridge 2006, 89). Tapa, jolla Puluboi suhtautuu yhteen yksittäiseen kielen elementtiin, korreloikin kiintoisalla tavalla erilaisten tabuihin liitettyjen piirteiden kanssa. Pulu on vakuuttunut siitä, että R-äänteen lausuminen on ”luma”, ”epätelveellinen” ja ”paha” tapa (PPK, 117). R:n rumuus tai siihen kohdistuva kielto motivoidaan korkeintaan sen äänteellisen rumuuden kautta. Niin triviaalia kuin se onkin, äänteen kirosanastatuksen lisäksi juuri näennäinen motivoimattomuus ja äänteellinen rumuus perustelevat sen tabuluonnetta. Kielellisiä tabuja koskevat argumentit eivät useinkaan perustu monien muiden tabuina pidettyjen asioiden tavoin niinkään moraalisiin tai juridisiin seikkoihin, vaan kyseessä on ennen kaikkea makuasia – millaista kielenkäyttöä missäkin kontekstissa pidetään soveliaana ja hyväksyttynä ja millaista ei (Thody 1997, 133).[7] Tulkintaa R:stä tabuna pulujen kielessä tukee myös se,

ettei sen kirjoittamisesta, piirtämisestä tai ääneen lausumisesta koidu minkäänlaisia sanktioita. Sigmund Freudin mukaanhan tabukieltoa ei edes tarvitse vahvistaa ulkoisen rangaistuksen uhalla, sillä kieltoa noudattavalla on itsellään kyllin voimakas usko tai vakaumus siitä, että tabun rikkomisesta koituu rangaistus muodossa tai toisessa (Freud 1989, 45, 47). Tabukiellossa pitäytyminen edellyttää itsekontrollia tai -refleksiivisyyttä, missä heijastuu Michel Foucault'n (1980, 225–236) valtateorialle keskeinen *panoptisuuden* ajatus: kun yksilö asetetaan tilanteeseen, jossa hän on valvonnanalainen, mutta ei varma siitä, valvotaanko häntä joka ikinen hetki, yksilö sisäistää kokemuksen jatkuvasta valvonnasta ja alkaa näin tarkkailla ja valvoa itse itseään.

Dysfemistinen, tabuoitu kielenkäyttö saa usein voimansa kulttuurisista tabuaiheista. Suomalainen kirosanarepertuaari ammentaa muun muassa uskonnollisesta sekä seksuaalisuuteen ja eritteisiin liittyvästä sanastosta. Kiroilun ja muun dysfemistisen kielenkäytön korrektiutta tai epäkorrektiutta määrittävät oleellisesti aika-paikallinen ja sosiaalinen konteksti. Esimerkiksi monet nykysuomen kirosanoista ovat alkujaan olleet neutraaleja ilmaisuja. Juuri sosiaalinen konteksti on leimannut R-kirjaimen pulujen kielessä kielletyksi kirosanaksi. Kiroiluun liittyvä tunnelataus nähdään usein negatiivisena, mutta siihen voi sisältyä myös päinvastainen, läheisyyttä ja yhteenkuuluvuutta vahvistava implikaatio – tästä esimerkkinä Puluboin kohtaama raakkuva ja räkättävä varisparvi, jota pulu pitää yksinomaan epämääräisenä "kiloilevana seulueena" (PPK, 71–73). Tietyn sosiaalisen yhteisön piirissä kiroilu voi olla ennemminkin osoitus yhteisön jäsenten välisestä solidaarisuudesta, kuin uhkaavaa, hyökkäävää ja halventavaa käytöstä. Keith Allan ja Kate Burridge huomauttavatkin, ettei absoluuttisia, kaikissa paikoissa ja ajoissa voimassaolevia tabuja ole: tabukielto ei ole universaali, vaan rajoittaa ainoastaan kieltoa noudattavan yhteisön jäsenten elämää (Allan & Burridge 2006, 27, 29–30, 77, 89; Voutilainen 2008.) Tabut voivat pitää asemansa määräämättömiä aikoja, mutta kun tämä asema on kerran purettu, sitä ei voida palauttaa (Thody 1997, 316).

Mikä on tabu fiktiivisille puluille, ei siis väistämättä ole sitä ihmisille tai muille toimijoille kyseisen fiktion maailmassa, eikä etenkään todellisille lukijoille. Inhimillisestä pulusta ja tietyllä tapaa eläimellisestä tytöstä kertovien kirjojen lukijat, lapset tai aikuiset, tuskin hätkähtävät Puluboin ärjymiä ärräpäitä äänteellisesti ruman tai epäsovinnaisen kielenkäytön vuoksi. Mahdollinen hämmennys juontaa siitä, että "ne lumat kiljaimet" ovat poikkeus, vieraannuttava elementti Puluboille ominaisessa yleiskielestä poikkeavasta kerronnassa. Tämä jännite puolestaan vetää huomion kielen semanttiseen monimuotoisuuteen.

Kiellosta kiertoon

R on kirjain ja äänne, joka on pulujen kielessä kielletty ja näin ollen ”puuttuu” siitä. Puhdasoppisesta lipogrammista ei ole kyse, sillä R-kielto ei heijastu pulukertojan sanastoon. Kirjaimen sisältävät sanat ovat sallittuja, mutta itse kirjain on korvautunut systemaattisesti L:llä. Kyse ei siis ole tietyn kirjaimen tai äänteen täydellisestä poissaolosta, vaan yksinomaan korvautumisesta, substituutiosta, jonka keskeisyys korostuu entisestään niissä tilanteissa, joissa pulu ensin äityy puhumaan rumia ja sitten pahoittelee kielenkäyttöään. Lähtökohtaisen, näennäisen lipogrammaattisuutensa ohella Puluboin kerronta näyttäytyykin yhteen kirjaimeen kohdistettuna sovelluksena toisesta tunnetusta oulipolaista rajoitteesta, S+7:stä. Kyseessä on sanakorvaus, jossa ”uusi teksti tuotetaan korvaamalla lähdetekstin jokainen substantiivi ennalta valitussa sanakirjassa kyseistä sanaa seitsemäntenä seuraavalla substantiivilla” (Joensuu 2012, 94). Pulujen kielessä R ei ole niinkään kielletty, kuten Puluboi vakuuttaa, vaan pikemminkin kierretty artikulatorisesti samankaltaisen kielen elementin kautta.

Voidaan myös ajatella, että fiktiivisten pulujen kielessä R on *hypersemantisoitunut*. Didier Coste viittaa hypersemantisaatiolla (*hypersemanticization*) tapoihin, joilla itsenäisistä merkityksistä vapaiden kielellisten merkitsijöiden (kuten äänteiden ja kirjainmerkkien) materiaalisuutta voidaan hyödyntää sekä lukemisessa että tulkinnassa kiinnittämällä huomio esimerkiksi niiden materiaalisiin ominaisuuksiin, keskinäiseen sijoitteluun sekä merkitsijöiden ja merkittyjen suhteeseen. Puhutun ja kirjoitetun kielen sekä kirjainmerkkien konventionaalisten ja ikonisten merkitysarvojen välille tuottuvilla epäsuhdilla ja päällekkäisyyksillä leikittely ja niiden korostaminen ovat hypersemantisoivia eleitä. (Coste 1989, 87–91.) Juri Joensuu on huomauttanut, että tällaisena eleenä voi toimia myös merkin poissaolo tai kielto (Joensuu 2012, 34, ks. 165–166). Puluboin kerronnassa näennäisen poissaoleva ja kielletty R tulee nimenomaan korvautumisen ja välttelyn takia korostetun näkyväksi ja läsnäolevaksi. Tätä tukee edelleen tapa, jolla itsessään neutraali ja merkityksistä vapaa kielen elementti ladataan negatiivisilla merkityksillä ja mielleyhtymillä. Äänteellisesti R on kielletty ja ruma kirosana, joka kierretään antamalla sille sen grafeemiseen ilmiasuun viittaava ”hahmo”: kyseessä ei ole vain kirjain, äänne tai foneemi, vaan kirjaimellinen ärräpää, ”pallo jolla on kaksi jalkaa”. Vastaavanlaisia kirjaimen visuaalisverbaalisia kuvauksia löytyy myös Olli-Pekka Tennilän *Yksinkeltainen on kaksinkeltaista* -teoksen tekstifragmenttien joukosta (YOK, 15, 28, 51). Kiintoisampaa kuitenkin on, kuinka Tennilä

myös käyttää kieltä, yksittäisiä kirjaimia konkreettisena materiaalina. Lyhyessä kahden sanan fragmentissa ”∀stia. / Vuotaa.” (YOK, 17) sanojen ensimmäiset kirjaimet, nurin käännetty A ja V, representoivat sitä, mitä lausuma ilmaisee: tyhjiin vuotavaa astiaa.

Äänne- tai kirjainkorvaus vaikuttaa kiehtovalla tavalla Puluboin sanastoon tuottaessaan homonymioita, äänne- ja kirjoitusasultaan identtisiä sanoja, joiden merkitysten välillä ei ole minkäänlaista esimerkiksi etymologisesti perusteltua yhteyttä. Esitän tästä pari esimerkkiä. Puluboin suunnitelmissa on läpi kertomuksen löytää sopiva vaimo ja perustaa perhe. Romaanin lopulla Ponin äidin Intiasta tuoman mustakaijan (tieteelliseltä nimeltään *Coracopsis*) onnistuu karata häkistään. Karkuun päässyt mustakaija ja pulu törmäävät lennossa ja ”Intian-tuliainen, Kaija Kolakopsis ja minä, lakastuimme tulisesti ensitölmäyksellä! / Painan jalanjäljen papeliin melkiksi siitä, että olen puhunut ihan tölkeän lakastuneena” (PPK, 162.) Epäilemättä Puluboi ja hänen tuleva vaimonsa ovat rakastuneet silmittömästi; mikäli he olisivat todellakin *lakastuneet* – kuihtuneet, näivettyneet, nuutuneet, riutuneet, nääntyneet (*Synonyymisanakirja* s.v. *lakastunut*) – ja vieläpä tulisesti, heidän kohtalonsa olisi epäilemättä ollut karu. Silloin pulupolokin olisi palanut poroksi.

Aivan kirjan lopussa Puluboi puolestaan kehottaa lukijoita: ”Syökää liikaa kalkkia ja kinutkaa timanttikoltti Linnanmäelle!” (PPK, 173). Sana *kalkki* merkitsee jo itsessään yhtäältä kalkkikiveä ja siitä valmistettuja kalsiumyhdisteitä, toisaalta ehtoollismaljaa ja jolla on myös kuvainnollinen merkityksensä puhuttaessa kärsimyksestä (”karvas kalkki”) (*Kielitoimiston sanakirja* s.v. *kalkki*). Kehotus onkin sekä syntaktisesti että semanttisesti korrekti, vaikka *kalkki* ymmärrettäisiin kirjaimellisesti kalkkina missä tahansa merkityksessä. Lausuman mielettömyys paljastuu asiayhteydestä. Toki niin kalkkikiven syöminen kuin ehtoolliskalkin jyrsiminen ovat kuviteltavissa olevia asiaintiloja, ja itse asiassa kalkki on etenkin lisääntymisvaiheessa oleville naaraslinnuille tärkeä ravintoaine, mutta Puluboi osoittaakin sanansa lukijoilleen, ei lintutovereilleen, joten tässä kontekstissa sana *kalkki* on tunnistettavissa pulujenkieliseksi variantiksi sanasta *karkki*.

Lukija on alusta alkaen tietoinen pulun kerrontaan liittyvästä ominaispiirteestä ja useimmiten korvautumistapausten tunnistaminen ja sanojen palauttaminen yleiskielisiin merkityksiinsä tapahtuu lähes automaattisesti. Sanojen tarkoitetun merkityksen selvittäminen sanakirjoja myöten ei useinkaan ole relevanttia tai edes tarpeellista. Sanakirjamerkityksiin palaaminen osoittaa kuitenkin potentiaalin, joka Puluboin mikrokielen semanttisella jakautumisella ja laajenemisella on. Kehotti Puluboi syömään kalkkia tai karkkia tai olivat Puluboi ja Kaija

Kolakopsis lakastuneet tahi rakastuneet heti ensikohtaamisellaan, nämä esimerkit antavat jo vihjeen siitä, kuinka sanoihin sisältyvä monimerkityksisyys voi grafeemisen korvautumisen tuottamien suoranaisten homonymioiden ohella ilmetä myös sanoihin muotoutuvissa merkitysvivahteissa, assosiaatioissa ja konnotaatioissa. Vaikka merkitysten monistumisen havaitseminen perustuukin lukijan subjektiivisiin tulkintoihin ja kielitajuun, S+7:n tapaisten sanankorvausten tavoin kirjainkorvauksilla on potentiaalia tuottaa sekä tulkinnallisesti mielenkiintoisia ja relevantteja että verbaalisesti hulvattomia ja oivaltavia tuloksia (ks. Joensuu 2012, 94–96; Queneau 2007, 61).

Monistuvat merkitykset

”Kääk, […] panetko sinä kulhoon ja uuniin jonkun pienen linnun kielivän pyölivän munan? Senkin mulhaaja!” parahtaa Puluboi pullataikinaa valmistavalle Ponille. Pulu rauhoittuu Ponin vakuutettua, etteivät taikinaan lisättävät munat ole linnunmunia, vaan kauppiaan munimia kauppamunia. (PPK, 130.) Sana ”kielivä” assosioi mielessäni moneen suuntaan. Ilmeisimmillään se niveltyy sanoihin *kieli* ja *kieliä* (jälkimmäinen merkityksessä ’kannella’, ’paljastaa’, ’kertoa’; *Synonyymisanakirja* s.v. *kieliä*). Sikäli kun linnun- tai minkään muunkaan munivan eliölajin munilla ei ole kieltä missään tämän jo itsessään polyseemisen sanan merkityksessä[8], mielikuva ”kielivästä munasta” on lähinnä absurdi assosioiden näin voimakkaasti myös nonsense-perinteeseen, jota määrittävät mm. voimakas kielikeskeisyys ja näennäisesti järjettömyyksiin menevä, mutta silti tiukkaan säännönmukaisuuteen perustuva kielellä leikittely (esim.; Laakso, 2014, 11, 63; Lecercle 1994, 51, 59–61, 67–68). Kielettöminä munat eivät voi kieliä pesä- tai kennotovereistaan, eivätkä myöskään ”kieliä” samalla tavoin konkreettisesti kuin ilmasta hajumolekyylejä kielensä avulla keräävät käärmeet. *Kierivä* muna on jokseenkin järkeenkäyvämpi, ja mikäpä estäisi oletettavasti kieliviä käärmeitä myös kierimästä seuraavissa Olli-Pekka Tennilän säkeissä: ”Käälme kielii. Ei käälme kieli. / Piiltyy ja haalautuu käälmeen kieli.” (YOK, 68.)

Kieliminen johdattelee ajatukset myös syvemmälle Tennilän kielen kerroksiin:

Kieltyy

Kieltyy

kaksoiskielle, dna,

tai mikä hyvänsä kellostuen toistuva kuvio

jota osataan jo lukea. (YOK, 83.)

Eveliina Laurila on tulkinnut kritiikissään Tennilän teoksesta sanan *kieltyy* kielen kiertymisen kuvaksi, jossa sulautuvat yhteen sanat *kieli* ja *kiertyä*. Mielestäni tätä tulkintaa tukee myös viittaus dna:n kaksoiskierteeseen. Toisaalta Laurila näkee sanan *kieltyy* vihjaavan myös kieltämiseen ja kieltäytymiseen noudattamasta kielen sääntöjä. (Laurila 2012.) Tätä merkitysassosiaatiota seuraillen ”kaksoiskielle” implikoi kaksoisnegaatioon, siis myöntöön, mikä voidaan lukea viitteenä merkitysten kerrostumisesta ja yhteenkietoutumisesta sekä merkityskentän venymisestä. Samalla *kieli* polyseemisenä sanana luo täysin oman merkitysten verkostonsa, jossa sanan eri merkitykset liittyvät toisiinsa yhtäältä metaforisuuden, toisaalta metonyymisyyden kautta, joista ensimmäinen perustuu rinnastettujen elementtien samankaltaisuuteen ja vastaavuuteen, jälkimmäinen niiden yhteenkuuluvuudesta syntyvään jatkuvuuteen (ks. Jakobson 1990, 129).

Kieli kommunikaatiojärjestelmänä erottaa ihmisen pulusta ja muista eläimistä. Nokatusten Puluboin kanssa päätyvät ihmishahmot ovatkin hämmentyneitä siitä, että pulu puhuu ymmärrettävää suomen kieltä. Ihmetys ei kuitenkaan kohdistu yksinomaan puhuvaan puluun, vaan erityisesti pulun yleiskielestä poikkeavaan, lapsenomaiseen puhetapaan. *Puluboin ja Ponin pöpelikkökirjassa* (2014) Ponin ystävän Miisun Miska-veljen ensireaktio on paljon puhuva: ”Se puhuu! Se puhuu! […] Mä oon tulossa hulluks! Mä kuulen, et pulu puhuu ihmisten kieltä. Tai jotain vauvakieltä, mut kuitenki, mä ymmärrän mitä se sanoo!” (Salmi 2014, 152.) Vaikka puheääntä ja äänteiden tuottamista tutkivaa artikulatorista fonetiikkaa ei voikaan ongelmattomasti soveltaa yksinkertaistetun, foneemeja suurpiirteisesti vastaavin grafeemein esitetyn puheen illuusion tuottaviin kaunokirjallisiin teksteihin, fonetiikan perusteet avaavat oman ulottuvuutensa Puluboin kerrontaan.

Pulun karttelema R on motorisesti suomen kielen vaikeimpia ja usein viimeisenä opittuja konsonanttifoneemeja. Ennen kuin vaikea äänne opitaan tuottamaan oikein, se korvataan toisella äänteellä. Juuri R:n toteutuminen L-äänteenä on tavallisimpia foneemisia äännevirheitä, jota motivoi äänteiden artikulatorinen samankaltaisuus. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2012, 100–101; Savinainen-Makkonen & Kunnari 2012, 173–174.) Nämä äänneopilliset ja kielenoppimiseen piirteet perustelevat sekä Tennilän runoteoksessa että Salmen lastenromaaneissa hyödynnettyä keinoa. Lisäksi Ponin ja tämän isän oletukset siitä, että Puluboi on vasta lapsi eikä osaa vielä sanoa R:ää, sekä Miskan luonnehdinta pulun

puhumasta vauvakielestä ovat näin varsin perusteltuja (PPK, 8, 86; Salmi 2013, 24, 128; 2014, 152).

Kyse ei kuitenkaan ole osaamattomuudesta, vaan haluttomuudesta rikkoa R:ään kohdistuvaa kieltoa. Pulun kerronta perustuukin tästä näkökulmasta tietoiseen foneemiseen äännevirheeseen. Äännevirheitä tekevien ihmisten tapaan Puluboi tekee eron L- ja R-äänteiden välille muiden henkilöhahmojen puheessa ja raportoidessaan muiden kuin puluhahmojen sanomisista hän kirjoittaa R-kirjaimen kuten pitää. Pakon edessä tai ärsytettynä hän osoittaa osaavansa itsekin sanoa R:n. Toisaalta voidaan ajatella, että pulujen kielessä äänteet R ja L ovat saman R-foneemin allofoneja, ja koska pulun diskurssissa L-äänne on foneemin tavallisin toteutuma, se on myös kyseisen foneemin pääallofoni. Lisäksi fiktiivisten pulujen kielessä on foneemi L, joka realisoituu vastaavanlaisena, suomen äännejärjestelmän mukaisena äänteenä. Periaatteessa tällainen käy fonetiikan perusteita vastaan. Foneemihan on äännejärjestelmän pienin distinktiivinen, merkityksiä erottava yksikkö, joka puhutussa kielessä voi toteutua erilaisina äänteinä. Puheen selkeyden ja ymmärrettävyyden sekä merkitysten viestimisen kannalta on oleellista, että puhujalla on jokaisesta foneemista käytössään sellainen äännevariantti, joka ei sekoitu toiseen foneemiin (Savinainen-Makkonen & Kunnari 2012, 173). Salmen fiktiivisten pulujen kielessä on päinvastoin: kaksi eri foneemia toteutuvat samanlaisena äänteenä, mikä mitätöi foneemin kieliopillisen perusfunktion.

Tennilän *Yksinkeltainen on kaksinkeltaista* perustuu kielen merkitysten ja niitä erottavien yksiköiden rajojen häivyttämiseen. Otsikostaan alkaen Tennilän teos koettelee ja kartoittaa luonnollisen kielen semanttisia rajoja ja yksittäisten sanojen merkityskenttää kielen pienimpien yksiköiden ja niiden keskinäisen variaation kautta. Vaihtelua tapahtuu usealla tasolla. Ilmeisin on Puluboin kerrontaan vertautuva yksittäisen grafeemin muutos, joka on dominantti keino etenkin teoksen loppupuolen tekstifragmenteissa. Tämän ohella myös yksittäisen sanan muodostavien kirjainten tai tavujen järjestyksessä tai lausetasolla sanajärjestyksessä tapahtuvat pienet muutokset kiinnittävät huomion siihen, kuinka pienillä eleillä samasta kielellisestä materiaalista tuottuu hyvinkin erilaisia merkityksiä:

Pimeä tarkoittaa ainoastaan, / että joku katselee meitä. Tai oliko se kastelee. (YOK, 14.)

Talon vastakohta on lato, vihjaten palautumattomuuteen. (YOK, 39.)

Olisipa hän vain osannut lukea. Olisipa hän osannut vain lukea. (YOK, 36.)

Yhtäältä Tennilän teoksessa leikitellään tietoisilla kielivirheillä ja sanojen merkitysten nyansseilla. Monet tekstisiruista ilmentävät sitä, kuinka paljon kielen rajat joustavat ilman, että yksittäiset sanat ja ilmaisut menettävät täysin joko merkitystään tai ymmärrettävyyttään, sekä sitä, kuinka pienet asiat merkityseroja luovat. Kuten Tennilän teoksessa toistuvissa säkeissä todetaan, ”Kieli koostuu vilheistä. Miten ne pylkivät / eloon toisistaan.” (YOK, 84) – koko kielijärjestelmä koostuu yksinomaan virheistä, joilla on merkityksiä erottava funktio.

Tremulantti R ja lateraali L ovat artikulatorisesti samankaltaisia, mutta suomen kielessä erillisiä, selkeästi erilaisina äänteinä toteutuvia foneemeja. Tämä voidaan todentaa seuraavien minimiparien kautta: *välittömyys – värittömyys*, *valo – varo*, *liehua – riehua*, *lakastua – rakastua* (YOK, 68, 69; PPK, 87, 162) – tai miksei myös *pulu – puru*. Sanat poikkeavat toisistaan ainoastaan yhden foneemin (kirjaimen) osalta, joten kyseinen ero tuottaa myös sanan merkityksen muuttavan merkityseron. On vain määrittelykysymys, mielletäänkö ne risteyskohdat, joissa merkityserot muodostuvat, suoranaisiksi virheiksi, vai onko kyse variaatiosta tai korvautumisesta. Samalla niin Tennilän kielellä makusteleva lyriikka kuin Salmen pulukertojan fiktiivisten pulujen puhetapaa koskevan kirjoittamattoman kieliopin motivoima, ei tarkoituksellisen kielitietoinen diskurssi herättävät pohtimaan, missä menee se raja, milloin yksittäistä sanaa ei enää tunnista ”itsekseen”. Miten paljon muuntelua sana merkitysopillisesti sallii ilman, että joko yhteys sen alkuperäiseen tarkoitteeseen katkeaa tyystin tai viittaussuhde muuttuu täydellisesti? Esimerkiksi säkeitä ”Välittömyydessään sillä on sävynsä, kuten kaikella. / Välittömyydessään kaikella on sävynsä.” (YOK, 68) voi lukea kahdella tulkinnallisesti relevantilla, mutta eri suuntiin assosioivalla tavalla – joko kirjaimellisesti välittömyyden tai kirjainkorvausta hyödyntäen värittömyyden sävyinä.

Kirjainkorvauksesta huolimatta sanojen merkityskenttä ei Puluboin kerronnassa hämärry ylittämättömällä tavalla, vaan ne säilyttävät semanttisen tunnistettavuutensa. Katson, että nimenomaan keinon systemaattisuuden johdosta lukijan on mahdollista normalisoida tai palauttaa Puluboin kieli vaivattomasti yleiskieleen, lukea ärrät ja ällät sinne minne kuuluukin. Samalla Salmen kirjat kuitenkin tarjoavat Tennilän tekstifragmenttien tapaan lukijalle myös mahdollisuuden makustella kielen vivahteilla. Kuten todettu, pulujen kielessä R-kirjain tekee sanasta kuin sanasta kirosanan. *Puluboin ja Ponin pöpelikkökirjassa* Puluboin kaiken turhautumisen ja tukahdutetun raivon kiteyttävänä voimasanana toimii *kirves*. Tätä edeltää kuitenkin kiehtova selostus: ”Pulujen kielessä se kiljain on hilveän luma kilosana, eikä melkein ikinä tapahdu mitään niin kamalaa, että se kiljain pitäisi kilkaista ilmoille. Ja nyt minä kiljaisin[.]” (Salmi 2014, 21.) Takerrun lähekkäin sijaitseviin ja toisiaan muistuttaviin

sanoihin *kiljain*, *kilkaista* ja *kiljaisin*. Ensimmäinen palautuu luontevasti *kirjaimeen*, toinen puolestaan *kirkaisuun*. Normalisoinnin makuun päässeenä muunnan viimeisen sanan samaa kaavaa noudattaen muotoon *kirjaisin*. Vaihtoehto on täysin relevantti. Kyseessä on *kirjata*-verbin aktiivin konditionaalin preesensmuoto yksikön ensimmäisessä persoonassa ja sanaan voi lukea myös futuurisen merkityksen: ”Ja nyt minä kirjaisin”. *Kirves*-sanaan kulminoituva, kaikki pulun voimat vievä manaus, joka tulee myös kirjaan kirjatuksi, saa näin varsin profetiallisia sävyjä.

Tennilän *Yksinkeltaista on kaksinkeltaisessa* vain murto-osa tekstisiruista perustuu R:n ja L:n väliseen jännitteeseen ja huojuntaan, mutta sekä teoksen nimi että Herakleitokselta peräisin olevan moton yhteydessä olevat edellä siteeraamani, teoksessa myöhemmin toistuvat (YOK, 84) säkeet toimivat luennan ohjenuorina. Kirjainkorvaus sekä sen synnyttämä merkitysten huojuminen ja monistuminen infektoivat tekstin: korvautuminen alkaa levitä lukemisen ja tulkinnan aktissa ja ulottua myös sanoihin, joissa korvautumista ei ole tapahtunut tai joiden tapauksessa se ei ole edes mahdollista ilman, että tuloksena on joko subjektiivisen kielitajun tuottamia neologismeja tai täydellisiä epäsanoja. Vastaavaa ei juurikaan tapahdu Puluboin keinoa systemaattisesti hyödyntävässä kerronnassa, mutta potentiaalia siihen on. Kun Puluboi neuvoo Ponia, ”Sanoisit pelheellesi, että lakastetaan mieluummin kuin liehutaan niin kuin joku lippu salossa” (PPK, 87), neuvoa olisi houkuttelevaa lukea muodossa ”rakastetaan mieluummin kuin riehutaan”. Vertaus salossa olevaan lippuun – periaatteessa mahdollinen *rippu* (’rippunen’, ’hiukkanen’, ’murunen’) on tässä yhteydessä epärelevantti vaihtoehto – paljastaa kuitenkin, että Puluboi puhuu todellakin liehumisesta, niin epäidiomaattiselta kuin tämä filosofisia sävyjä saava mietelause näin luettuna vaikuttaakin.

Lopuksi

Sekä Veera Salmen luoman fiktiivisen toripulun kartteleman R-kirjaimen tulkitseminen kielelliseksi tabuksi että *Puluboin ja Ponin kirjan* lukeminen rinnakkain Olli-Pekka Tennilän runoteoksen *Yksinkeltainen on kaksinkeltaista* kanssa avaavat kiehtovia ja yllättäviä näkökulmia Salmen lastenromaaniin. Puluboin kerronnan analysointi Tennilän kielikeskeistä, merkityksiä ja kielioppia oivaltavalla tavalla venyttävää lyriikkaa vasten osoittaa, että huvittavan pintansa alla myös pulun kerronnassa piilee huomattavaa kielellistä potentiaalia.

Sekä Salmen että Tennilän teokset ilmentävät paitsi lapsenomaisen uteliasta, myös lapsellisen ehdotonta suhtautumista kieleen. Kieleen asennoidutaan tutkaillen ja sen mahdollisuuksia kokeillen, mutta myös tietyllä vakavuudella – kirjaimet, sanat ja niiden merkitykset ovat sekä konkreettisia että materiaalisia. Toisaalta merkitysten venyttäminen ja problematisointi näyttäytyvät myös poeettisena eleenä, oudontamisena ja vieraannuttamisena. Vieraannuttaminen on keino etäännyttää lukijaa arkikielestä ja -havainnosta ja keino purkaa ja vastustaa automatisoituneita ja urautuneita tulkintakaavoja. Se on tekstin perusfunktio, tapa, jolla se herättelee tarkastelemaan kielellistettyä todellisuutta ja jäsentämään sitä muodostavia merkitysverkostoja uudella tavalla. (Ks. Šklovski 2001.) *Puluboin ja Ponin kirja* ja *Yksinkeltainen on kaksinkeltaista* kutsuvat samankaltaisin, mutta eri tavoin motivoituvin kielellisin keinoin kartoittamaan ja venyttämään paitsi tekstin tulkinnallisia, myös luonnollisen kielen semanttisia ulottuvuuksia. Ne problematisoivat kielen säännöt ja lainalaisuudet paljastaen grafeemisen korvautumisen tuottaman monimerkityksisyyden ja kielen normalisoinnin yhteensovittamattomuudesta syntyvät jännitteet. Ennen kaikkea nämä kaksi hyvin erilaista teosta herättelevät merkillisten kiertojensa kautta lukijaansa havainnoimaan kielen nyansseja ja merkitysten muodostumisen ja monistumisen prosesseja.

Viitteet

1 *Puluboin ja Ponin kirjan* lisäksi ihmistytön ja pulupojan ystävyydestä kertovaan sarjaan kuuluvat *Puluboin ja Ponin loisketiivis kirja* (2013), *Puluboin ja Ponin pöpelikkökirja* (2014) sekä *Puluboin ja Ponin tsompikirja* (2015). Sarjan viides osa, *Puluboin ja Ponin komerokirja*, ilmestyy syksyllä 2017. Heistä on myös tehty radiokuunnelmia, teatterisovituksia ja ensimmäisen romaanin juonta mukaileva musiikkialbumi *Puluboin ja Ponin lauluja* (2016). Keväällä 2018 saa ensi-iltansa kaksikosta kertova elokuva. Koska Puluboi on inhimillistetty hahmo ja Poni käyttää pulusta puhuessaan *hän*-pronominia, viittaan myös itse Puluboihin ihmistarkoitteisella pronominilla.

2 Käytän artikkelissani kielitieteellisiä käsitteitä *foneemi*, *fooni* (äänne) ja *grafeemi* (kirjain). Oikeaoppisen merkintätavan mukaan foneemi merkitään vinoviivoin, fooni hakasulkein ja grafeemi kulmasulkein, mutta koska Salmen romaaneissa ei tehdä kirjaimen ja äänteen välille eroa, vaan puhutaan yksinomaan rumasta *kirjaimesta*, on selkeämpää merkitä kielen yksiköt johdonmukaisesti kapiteelein ja koodata tekstiin muilla tavoin, minkä tason yksiköstä kulloinkin on kyse.

3 Mainittakoon etenkin Ponin tarinan kautta käsiteltävät aiheet, yksinäisyys, työttömyys, mielenterveyteen liittyviä kysymykset, läheisen vakava sairaus ja erilaiset pelot, sekä tavat, joilla näistä kerrotaan. Varsinaisista tabuaiheista ei enää 2000-luvun kontekstissa voi puhua, sillä erilaisia tabuja on etenkin kotimaisessa nuortenkirjallisuudessa rikottu 1960-luvulta lähtien (Heikkilä-Halttunen 2003, 68; 2013, 249), mutta huomattavan vaikeista ja vakavista aihepiireistä on kyse.

4 Kiehtova anekdootti lipogrammin historiassa on 1600-luvulla alkanut perinne, jossa rajoite kohdistuu Puluboinkin karttelemaan R-kirjaimeen (ks. Perec 2007, 102–103).

5 Pohdin keinoa 2000-luvun kirjallisuuden kontekstissa, mutta esimerkkejä löytyy myös 1900-luvun jälkipuolen lyriikasta, Jarkko Laineen ”Tulun ja Polin lääni on punainen” vuodelta 1967 (Laine 2008, 7) ja Ilpo Tiihosen ”Suomen äideille” kokoelmasta *Muusa* (1994). Historiallinen esimerkki kirjaimilla ja äänteillä leikittelystä on myös nimimerkillä Olli pakinoineen Väinö Nuortevan ”Laakarilla” (ks. Olli 1989).

6 Koska kaikkien typografisten nyanssien toisintaminen on jokseenkin mahdotonta, siteeraan romaania jättäen ne huomiotta.

7 Mary R. Haasin (1951) tekemä havainto siitä, kuinka monikielisessä ympäristössä puhuja voi vältellä lausumasta sellaisia oman äidinkielensä sanoja, jotka foneettisesti muistuttavat toisessa kielessä epäsoveliaita, vulgäärejä ja jopa tabuoituja sanoja, on tässä yhteydessä erittäin huomionarvoinen.

8 *Kielen* merkityksiä ovat mm. ’elin’, ’puheen järjestelmä’, sen kirjoitetut vastineet sekä sitä muistuttavat symbolijärjestelmät, ’kieleke’, ’läppä’, ’soittimen osa’ (*Kielitoimiston sanakirja* s.v. *kieli*).

Kirjallisuus

Allan, Keith & Kate Burridge 2006. *Forbidden Words. Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge: Cambridge UP.

Bénabou, Marcel 2007. Rule and Constraint. Warren Motte (kääntä. & toim.): *Oulipo. A Primer of Potential Literature*. Champaign & Lontoo: Dalkey Archive Press, 40–47.

Coste, Didier 1989. *Narrative as Communication.* Minneapolis: U of Minneapolis P.

Encyclopædia Britannica Online. Taboo (sociology). https://global.britannica.com/topic/taboo-sociology (24.4.2017).

Foucault, Michel 1980. *Tarkkailla ja rangaista* (*Surveiller et punir*, 1975). Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.

Freud, Sigmund 1989. Tabu ja tunteiden ambivalenssi. *Toteemi ja tabu. Eräitä yhtäläisyyksiä villien ja neuroottisten sielunelämässä*. Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Love kirjat, 35–93.

Haas, Mary R. 1951. Interlingual Word Taboos. *American Anthropologist*, 53:3, 338–344.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2013. Lasten- ja nuortenkirjallisuus kyseenalaistaa ja ottaa kantaa. Mika Hallila, Yrjö Hosiaisluoma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi (toim.): *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja, poetiikkaa*. Helsinki: SKS, 247–269.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2003. Suvaitsevuuden pinna kireällä? Homoseksuaalisuuden kuvaus kotimaisissa nuortenkirjoissa. Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä (toim.): *Nuori kirjan peilissä. Nuorten romaani 2000-luvun taitteessa.* Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 68–95.

Jakobson, Roman 1990. Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbance. Linda R. Waugh & Monique Monville-Burston (toim.): *On Language*. Cambridge & Lontoo: Harvard UP, 115–133.

Joensuu, Juri 2012. *Menetelmät, kokeet, koneet. Proseduraalisuus poetiikassa, kirjallisuushistoriassa ja suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa.* Helsinki: Poesia.

Kunnari, Sari & Tuula Savinainen-Makkonen 2012. Konsonanttien kehitys ensisanoista kohti kielenmukaista järjestelmää. Sari Kunnari & Tuula Savinainen-Makkonen (toim.): *Pienten sanat. Lasten äänteellinen kehitys.* Jyväskylä: PS-Kustannus, 96–101.

Laakso, Maria 2014. *Nonsensesta parodiaan, ironiasta kielipeleihin. Monitasoinen huumori ja kaksoisyleisön puhuttelu Kari Hotakaisen* Lastenkirjassa*,* Ritvassa *ja* Satukirjassa. Tampere: Tampere UP.

Laine, Jarkko 2008. *Tähden harjalta. Valitut runot.* Helsinki: Otava.

Laurila, Eveliina 2012. Kielen kelloksissa. *Kiiltomato* 27.8.2012. http://www.kiiltomato.net/olli-pekka-tennila-yksinkeltainen-on-kaksinkeltaista/ (20.4.2017).

Lecercle, Jean-Jaques 1994. *Philosophy of Nonsense. The INtuitions of Victorian Nonsense Literature.* Lontoo & New York: Routledge.

Manninen, Teemu 2011. Kokeellisen kirjoittamisen historiaa. Juri Joensuu, Marko Niemi & Harry Salmenniemi (toim.): *Vastakaanon. Suomalainen kokeellinen runous 2000-2010*. Helsinki: Poesia, 26–39.

McCallum, Robyn 2004. Metafiction and experimental work. Peter Hunt (toim.): *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. Vol. 1, 2nd edition. Lontoo: Routledge, 587–598.

MOT Kielitoimiston sanakirja. https://mot.kielikone.fi/mot/jyu/netmot.exe?motportal=80 (12.5.2017).

MOT Synonyymisanakirja. https://mot.kielikone.fi/mot/jyu/netmot.exe?motportal=80 (12.5.2017).

Olli 1989. Laakarilla. Kokoelmassa *Hyviä tuloksia vähällä vaivalla: sata parasta pakinaa*. Helsinki: Otava, 322–325.

Perec, Georges 2007. History of Lipogram. Warren Motte (käänt. & toim.): *Oulipo. A Primer of Potential Literature*. Champaign & Lontoo: Dalkey Archive Press, 97–108.

Queneau, Raymond 2007. Potential Literature. Warren Motte (käänt. & toim.): *Oulipo. A Primer of Potential Literature*. Champaign & Lontoo: Dalkey Archive Press, 51–64.

Rättyä, Kaisu 2007. *Rajoja kohdaten. Teemojen ja kerronnan suhde Hannele Huovin nuortenromaaneissa 1980- ja 1990-luvulla.* Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti.

Salmi, Veera 2015. *Puluboin ja Ponin tsompikirja*. Helsinki: Otava.

Salmi, Veera 2014. *Puluboin ja Ponin pöpelikkökirja*. Helsinki: Otava.

Salmi, Veera 2013. *Puluboin ja Ponin loisketiivis kirja*. Helsinki: Otava.

Salmi, Veera 2012. *Puluboin ja Ponin kirja* [=PPK]. Helsinki: Otava.

Savinainen-Makkonen, Tuula & Sari Kunnari 2012. Äännevirheet ja niiden kuntoutus. Sari Kunnari & Tuula Savinainen-Makkonen (toim.): *Pienten sanat. Lasten äänteellinen kehitys.* Jyväskylä: PS-Kustannus, 173–188.

Šklovski, Viktor 2001. Taiteesta – keinona. (Iskusstvo kak prijom, 1917; suom. Timo Suni.) Pekka Pesonen & Timo Suni (toim.): *Venäläinen formalismi: antologia*. Helsinki: SKS, 29–49.

Tennilä, Olli-Pekka 2012. *Yksinkeltainen on kaksinkeltaista* [=YOK]. Helsinki: Poesia.

Thody, Philip 1997. *Don't Do It! A Dictionary of the Forbidden.* Lontoo: The Athlone Press.

Veivo, Harri 2007. Oulipo ja Tel Quel: muoto, politiikka ja potentiaalisuus. Sakari Katajamäki & Harri Veivo (toim.): *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus.* Helsinki: Gaudeamus, 231–254.

Veivo, Harri & Sakari Katajamäki 2007. Johdanto. Sakari Katajamäki & Harri Veivo (toim.): *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus.* Helsinki: Gaudeamus,11–18.

Voutilainen, Eero 2008. Kirosanojen kielioppia. *Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.* https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit/kieli-ikkuna_(1996_2009)/kirosanojen_kielioppia (20.4.2017).